

Koulutustiivistelmä

Etsivät-ryhmä; lasten toiminnanohjaamisen tukeminen ryhmässä (3 op) 23.11.2020 ja 12.4.2021

Tämä koulutustiivistelmä sisältää yhteenvedon koululaisen toiminnanohjaamisen vaikeuksien tukemisen keskeisistä tekijöistä. Ensin tiivistelmässä käsitellään koulutuksessa käsiteltyä luentomateriaalia sekä Kummi-käsikirjan teoriaosuutta toiminnanohjauksen käsitteen ja toiminnanohjauksen tukemisen keinojen esittelemiseksi. Tiivistelmän toisessa osassa käsitellään koulutukseen osallistuneiden ammattilaisten oppimistehtävien antia.

Mitä on toiminnanohjaus?

Toiminnanohjauksella tarkoitetaan prosesseja, jotka ohjaavat ajatteluamme ja toimintaamme. Toiminnanohjaus on väline, jonka osataitojen (eksekutiivisten tietojen ja taitojen) avulla toimintaa suunnitellaan, käynnistetään ja pidetään toiminnan tavoite mielessä. Toiminnanohjauksen avulla voimme sopeutua toiminnan ja ympäristön muutoksiin. Hyvä toiminnanohjaus auttaa myös asettamaan tilanteeseen sopivia tavoitteita ja tekemään toimintasuunnitelman sekä lopuksi arvioimaan toimimistamme. Toiminnanohjausta tarvitaan myös erityisesti uusissa tilanteissa ja vaikeissa ongelmanratkaisutilanteissa. Edellä mainittuja taitoja tarvitaan koulussa; toiminnanohjaus onkin tärkeä koulusuoriutumiseen liittyvä taito. Koulussa toiminnanohjauksellisesti haasteellisia tilanteita ovat esimerkiksi matematiikan sanalliset tehtävät, luetun ymmärtäminen, kuvaamataidon työt, ainekirjoitukset ja siirtymätilanteet.

Toiminnanohjaus ja tarkkaavuus ovat vahvasti kytköksissä toisiinsa ja koostuvat useista toisiinsa liittyvistä prosesseista. Onnistunut toiminnanohjaus edellyttää tarkkaavuuden osataitoja, kuten kohdentamista, kohteen vaihtamista, tarkkaavuuden ylläpitoa, inhibitiota ja ponnistelua. Tarkkaavuutta ja toiminnanohjausta voidaan kuitenkin tarkastella myös erillisinä ilmiöinä; lapsella voi esimerkiksi olla toiminnanohjauksen ongelmia ilman tarkkaavuuden ongelmaa. Etsivät-ryhmä on suunnattu lapsille, joilla on toiminnanohjauksen vaikeuksia ja siihen liittyvää tarkkaamattomuutta, mutta ei ylivilkkautta ja impulsiivisuutta.

Toiminnanohjauksen tukemisen keinoja

Parhaiten pienten lasten toiminnanohjausta tuetaan järjestämällä toiminta- ja oppimisympäristöjä, jotka sisältävät toiminnanohjauksen taitoja haastavia tilanteita ja tehtäviä sekä onnistuessaan tuottavat iloa ja osaamisen kokemuksia. Toiminnanohjausta voidaan tukea myös ohjaamalla lasta jäsentämään kielellisesti toiminnan kulkua ja päämäärää. Lapselle opetetaan toiminnanohjauksen ”työkaluja”, ja näin toiminnanohjauksesta tehdään lapselle tietoisempaa toimintaa. Toimintasuunnitelmasta voidaan tehdä tarkistuslista tai vaikkapa sarjakuva. Tukivälineiden käyttöä ja toiminnan suunnittelun taitoa on hyvä harjoitella aikuisen kanssa, joka antaa ensin mallin, ohjaa ja vähentää sitten asteittain omaa osallistumistaan harjoitteluun, jotta toiminnanohjaus sisäistyisi hiljalleen lapsen itsensä ohjaamaksi.

Opiskelustrategioiden opettamisen on todettu olevan tehokas keino tukea toiminnanohjausta. Opiskelustrategia vastaa kysymykseen ”miten tulisi oppia?”. Kun lapsi on tietoinen omasta oppimisprosessistaan, hän tunnistaa helpommin vahvuuksiaan, vaikka kohtaisikin vaikeuksia oppimisessa. Strategioita tulisi opettaa järjestelmällisesti sekä siihen on varattava riittävästi aikaa.

Toiminnanohjauksen taitoja voidaan tukea myös mallittamalla. Mallittamisessa aikuinen puhuu ääneen oman ajatteluprosessinsa ja suorittaa tehtävän eri vaiheet. Ohjeistusta ja tukea häivytetään asteittain lapsen omaksuessa taitoja. Aikuinen myös tarjoaa tukea esimerkiksi esittämällä toimintaa ja tarkkaavuutta ohjaavia kysymyksiä, mutta ei anna valmiita neuvoja. Lopuksi lasta pyydetään kielellistämään tehtävän ratkaisemista ja ongelmanratkaisuprosessia.

Ryhmässä tapahtuva ongelmanratkaisu luo tilanteita, joissa lapset ohjaavat luonnostaan toistensa toimintaa, mikä voi toimintaa ohjaavana puheena jäsentää tehtävän tekemistä. Aikuisen tai toverin antama malli sekä ohjaava puhe muokkaavat lapsen käsitystä onnistuneesta ongelmanratkaisusta. Myös lapsille annetut keskustelumahdollisuudet voivat tuoda näkyviksi ajatteluprosesseja ja ongelmanratkaisutapoja.

Positiivien palaute on tärkeä elementti minäpystyvyyden kokemuksen ja motivaation rakentumisessa. Minäpystyvyys on luottamusta omaan kykyihin. Käsitys omasta pystyvyydestä vaikuttaa oppimismotivaatioon ja ponnistelun määrään. Niinpä palaute on tärkeässä osassa minäpystyvyyden kokemuksen rakentumisessa. Palaute tulisi antaa hyvin tekemisestä ja onnistumisesta, ei lapsesta itsestään ja hankaluudet huomioidaan myönteisen kautta (esim. ”mikä sinua tässä auttaisi?”). Hyvä palaute on myös konkreettista. Vertaisilta saadun palautteen on todettu olevan kaikkein merkityksellisintä.

Taitojen yleistyminen tarkoittaa tilannetta, jossa aikaisemmin opittua sovelletaan uudessa tilanteessa tai uutta oppiessa. Taitojen yleistyminen vaatii toistoja, joiden myötä taidot ja toimintamallit automatisoituvat. Automatisoituminen puolestaan vähentää tarkkaavuuden kuormitusta, jolloin toiminnanohjaus vahvistuu. Lapsen, jolla on vaikeuksia toiminnanohjauksessa, voi olla vaikea ottaa itsenäisesti oppimiaan taitoja käyttöön. Taidon soveltaminen uudessa tilanteessa on ydinpulma toiminnanohjauksen vaikeudessa. Tässä kohtaa lapsen lähiympäristön ihmisten olisi hyvä ottaa yhteneväiset tukemisen keinot käyttöön. Oppimiselle tulisi antaa myös riittävästi toistoja ja aikaa, jotta opittu automatisoituisi. Uuden taidon harjoittelu eri tilanteissa auttaa myös sitä yleistymään.

Etsivät-harjoitusohjelman tavoitteet

Etsivät-ryhmä on suunnattu 9-11-vuotiaille lapsille, joilla on toiminnanohjauksen pulmia. Ohjelma on pituudeltaan 20 ryhmäkerran mittainen, mutta ryhmäkertoja voi jatkaa tarpeen mukaan. Kukin tapaaminen on puolentoista tunnin mittainen.

Etsivät-ryhmän tavoite on toiminnanohjauksen vahvistuminen. Ryhmän osatavoitteita ovat toiminnanohjauksen vaiheiden omaksuminen, ”ajatusmoottorin” aktivoiminen, sisäisen puheen vahvistuminen, metatiedon ja -taidon vahvistuminen, oikea-aikaisen avuntarpeen tunnistaminen ja avun pyytäminen.

Toiminnanohjaus on pilkottu neljään vaiheeseen ja vaiheita kuvataan työkaluiksi. Työkaluja harjoitellaan yksitellen jo tuttujen tehtävien parissa; näin uusi tehtävätyyppi ei vie liiaksi

huomiota. Lapset saavat työkaluista myös kotitehtäviä ja heitä rohkaistaan käyttämään työkaluja myös arjen tilanteissa.

Ryhmässä puhutaan toiminnanohjauksesta nimellä ”ajatusmoottori”. Tästä ajatusmoottorista keskustellaan ja lasta tuetaan löytämään tietoisesti tilanteita, joissa ajatusmoottori on ollut käynnissä tai levossa (toiminnanohjauksen passiivisuus ja työskentelyn jumi). Ajatusmoottorin käyttämisen avulla pyritään vahvistamaan lapsen toimijuutta ja käsitystä itsestä oppijana tietoisemmaksi ja aktiivisemmaksi.

Ryhmässä myös ohjataan lapsia havainnoimaan omaa työskentelyä ja tiedostamaan, milloin työskentely jumiutuu ja tarvitaan apua. Osaamattomuuden huomaaminen ja avun pyytäminen on merkki ajatusmoottorin käynnissä olemisesta ja siitä annetaan lapselle positiivista palautetta.

Etsivät-ryhmän tapaamiset on vahvasti strukturoitu. Ryhmäkerran ja tehtävien selkeä ja toistuva rakenne auttavat lapsia suuntautumaan harjoiteltavaan asiaan. Tuttu ja ennakoitava rakenne tukee tarkkaavuuden suuntaamista ja jäsentää toiminnanohjausta.

Lapsilla, joilla on toiminnanohjauksen vaikeuksia, on usein vaikeuksia siirtää opittua uusiin tilanteisiin. Taitoja pyritäänkin siirtämään myös arjen ympäristöihin viikoittaisella kotiharjoittelulla. Ryhmän ohjaaja myös kuuntelee lasten kertomuksia arjen tapahtumista ja pyrkii nostamaan esille ajatusmoottorin näkökulmaa, mikä luo lapsille siltaa ryhmässä opitun ja arjen toiminnan välille.

Kooste oppimistehtävistä

Kurssiin sisältyi oppimispäiväkirja-tehtävä, jonka tarkoituksena oli ohjata kurssilaisia kokeilemaan Etsivät-ryhmää kouluarjessa osana omaa työtä. Kurssiin sisältyi kaksi lähiopetuspäivää, joiden välillä ryhmää oli tarkoitus kokeilla. Kurssilaisia ohjeistettiin kokoamaan 2-4 oppilaan ryhmä 3.-5.-luokkalaisista, joille ryhmä soveltuu parhaiten. Etsivät-ryhmien koko vaihteli kahdesta oppilaasta kuuteen oppilaaseen. Suurimmassa osassa ryhmistä oli enemmän kuin kaksi ryhmäläistä. Korona-aika verotti joidenkin ryhmien oppilaita ja osa oppilaista osallistui etänä. Poikia oli hieman enemmän kuin tyttöjä, luokka-asteita oli toisesta luokasta viidenteen luokkaan.

Ryhmää ohjasivat sekä työparit että yksi ohjaaja. Yksikin ohjaaja pärjäsikin useampien oppilaiden kanssa, mikäli oppilailta ei ollut vilkkautta. Toisen ohjaajan kanssa pystyi kuitenkin jakamaan ajatuksia ja kokemuksia paremmin sekä tekemään paremmin ohjeistukseen kuuluvat mallintamiset.

Etsivät-ryhmä koettiin oppilaiden keskuudessa positiiviseksi ja mielenkiintoiseksi hetkeksi kouluarjen keskellä. Tapaamisia odotettiin ja tehtävät koettiin pääsääntöisesti mukaansatempaaviksi. Tehtävien koettiin tuottavan onnistumisia, koska ne olivat riittävän helppoja eivätkä vaatineet suuria ponnisteluja, mikä auttoi keskittymään harjoitteluun. Ryhmä koettiin myös rauhalliseksi hetkeksi ja kohtaamisen paikaksi keskellä kouluarkea.

Liki kaikissa oppimispäiväkirjoissa painottui tehtävien ja tapaamiskertojen muokkaaminen ja karsiminen ryhmälle sopivammaksi. Tyytyväisiä oltiin tehtäviin, joita pystyi muokkaamaan helpommaksi tai vaikeammaksi. Tyypillistä oli helpottaa tai vaikeuttaa matematiikan tehtäviä. Matematiikan tehtävien koettiin korostavan toiminnanohjauksen vaiheita, minkä vuoksi ne koettiin hyviksi tehtäviksi. Ryhmäkertojen tehtävät nostivat esille toiminnanohjauksen haasteet,

esimerkiksi juuri suunnitteluvaiheen puutteellisuuden. Etsivät-materiaalin kehyskertomus vaikutti kuitenkin antavan oppilaille mielenkiintoisen näkökulman tehtäviin, mikä auttoi paneutumaan haastavampiinkin tehtäviin.

Etsivät-ryhmän vaikutukset

Ryhmän vetäjät kokivat pääsääntöisesti ryhmästä olleen oppilaille hyötyä ja materiaali koettiin mielekkäänä harjoiteltavaa asiaa ajatellen. Materiaali nosti esille toiminnanohjauksen pulmat ja kirvoitti paljon keskustelua ajatusmoottorin tärkeydestä. Paitsi, että useassa päiväkirjassa mainittiin ajatusmoottorin käyttämisen tietoisuuden kasvaneen, myös työkaluja oli otettu käyttöön niin ryhmäläisen kuin opetusryhmänkin tasolla. Etsivät-ryhmätapaamisten kieli oli tullut osaksi koko luokan sanastoa, ja työkaluista hyötyivät muutkin oppilaat. Työkaluja ja toimintatapoja siirrettiin myös muiden opettajien käytettäväksi ja niitä käytettiin myös muilla tunneilla kuin Etsivät-ryhmässä. Ryhmän koettiin myös kasvattavan oppilaiden itsetuntoa oppijana; tehtävät olivat vaativuudeltaan sopivia uusien taitojen opetteluun.

Etsivät-ryhmien vetäjät raportoivat toiminnanohjauksen työkalujen oppimisesta. Työkalujen osalta ei muutama ryhmäkerta riittänyt juurruttamaan niitä oppilaiden tietoiseen käyttöön, mutta kuitenkin yhdessä päiväkirjassa raportoitiin kuuden ryhmäkerran jälkeen onnistuneista työkalujen soveltamisista. Erityisesti ajatusmoottori nousi esille oppimispäiväkirjoissa. Oppilaat saivat ahaa-elämyksiä ajatusmoottori-idean kautta omasta oppimisestaan.

Vetäjät kertoivat oppineensa toiminnanohjauksesta paljon ja kiinnostävänsä huomiota toiminnanohjauksen vaiheisiin aikaisempaa enemmän ohjatessaan oppilaita. Vaikka pääosin koronasta johtuen ryhmäkertojen määrät jäivät suurella osalla aiottua pienemmiksi ja ryhmässä oli mukana myös etäoppilaita (mikä aiheutti omat haasteensa ryhmän ja oppilaan ohjaamiseen), mainittiin useassa päiväkirjassa toiminnanohjauksen siemenen tulleen kylvetyksi ja jonkin uuden opitun juurtuneen.

Moni vetäjä pohti siirtovaikutusta ja ryhmässä opitun siirtymistä oppilaan arkeen. Tässä kohden yhteistyö muiden opettajien ja erityisopettajien kanssa nähtiin erittäin tärkeäksi. Oppilaan omalle opettajalle pyrittiin siirtämään tietoa Etsivät-ryhmästä ja työkalujen käytöstä. Siirtovaikutuksen toteutumisen todettiin myös vaativan johdonmukaista työskentelyä sekä yhteistyötä myös vanhempien kanssa.

Lähde:

Kultti-Lavikainen, N., Eloranta A-K, Kiiänmaa, K., Myllykoski, M., Ropponen, T. & Aro, T. (2017). Kummi 15. Arviointi-, opetus- ja kuntoutusmateriaaleja. Etsivät-ryhmä – Lasten toiminnanohjauksen taitojen tukeminen ryhmässä. Jyväskylä: NMI.